

Księga Estery w Dawnych dziejach Izraela Józefa Flawiusza na podstawie wybranych fragmentów

Streszczenie: Interpretacja ksiąg biblijnych w ujęciu Józefa Flawiusza jest jednym z najbardziej znanych i modelowych starożytnych przykładów przepisywania historii biblijnych w nowym kontekście historycznym i kulturowym. Dokonywane jest to w sposób, który nie zmienia ich najgłębszego sensu, a zarazem może lepiej służyć doraźnym celom autora tworzącego z myślą o konkretnych odbiorcach i ich sytuacji politycznej. Znakomitą ilustracją takiego sposobu przekładu tekstu jest historia biblijnej Estery opisana w *Dawnych dziejach Izraela*. W niniejszym artykule przedstawiono porównanie tego tekstu spisane przez starożytnego historyka żydowskiego z kanonicznym tekstem biblijnym. Skupiono się przy tym na czterech wybranych fragmentach opowiadania, w których wprowadzone zmiany, choć mogą wydawać się mało znaczące, to dobitnie ukazują ten sposób przepisywania historii biblijnych. W przypadku Księgi Estery zauważalna jest przy tym tendencja Flawiusza do podkreślania roli Mardocheusza oraz poprawiania surowego wizerunku króla perskiego, co znakomicie współgra z rolą i pozycją zajmowaną przez samego historyka na rzymskim dworze cesarza Wespazjana.

Słowa kluczowe: Księga Estery, Józef Flawiusz, podobieństwa, różnice

The Book of Esther in Antiquities of the Jews of Flavius Josephus Based on Selected Passages

Abstract: Flavius Josephus' interpretation of the biblical books is one of the most famous and model ancient examples of rewriting biblical stories in a new historical and cultural context. This is done in a way that does not alter their deepest meaning, and at the same time may better serve the immediate aims of an author writing for a specific audience and taking into account their political situation. An excellent illustration of this way of translating a text is the story of the biblical Esther as described in the *Antiquities of the Jews*. This article presents a comparison between the text of an ancient Jewish historian and the Bible. In doing so, it focuses on four selected passages of the narrative in which the changes made, although they may seem insignificant, emphatically demonstrate this way of rewriting biblical stories. Notably, one can observe Josephus' tendency to emphasize the role of Mordecai and to correct the harsh image of the Persian king. This corresponds perfectly with the role and position occupied by the historian himself in the Roman court of Emperor Vespasian.

Keywords: The Book of Esther, Flavius Josephus, similarities, differences

Wprowadzenie

Księga Estery jest jedną z najciekawszych ksiąg biblijnych zarówno pod względem językowym, z uwagi na historię redakcji jej kanonicznej wersji, jak i pod względem poruszanej tematyki, która sięga od wątków kobiecych, poprzez życie na obczyźnie aż po umotywowanie jednego z kluczowych świąt w Izraelu. W niniejszym opracowaniu zostaną zestawione cztery fragmenty tej księgi z ich interpretacją dokonaną przez żydowskiego historyka Józefa Flawiusza, syna Matatiasza, w *Dawnych dziejach Izraela (Antiquitates Iudaicae)*, (Krawczyk 2012, 42-44). Choć kanoniczny tekst Księgi Estery opiera się na różnych źródłach hebrajskich i greckich, to dodatkowo został on zachowany w innych formach, do których należy również wersja Flawiusza. Tekstu Flawiusza nie można jednak uznać za zwykłe tłumaczenie Księgi Estery. Starożytny historyk, jak słusznie zauważa Louis H. Feldman, wprowadził szereg zmian w swojej wersji księgi tak, by uatrakcyjnić tekst dla greckich czytelników oraz by obronić Żydów przed antysemitką propagandą (Feldman 1970, 143). Warto również już na wstępie przytoczyć pogląd Emily Kneebone, która podobnie jak Feldman uważa, że Flawiusz jest świadom wrogich zarzutów politycznych wysuwanych przeciwko Żydom w całym Imperium Rzymskim, dlatego historię pięknej królowej niejako na nowo przepisuje, by naród żydowski ukazać w innym świetle (Kneebone 2007, 51).

1. Księga Estery

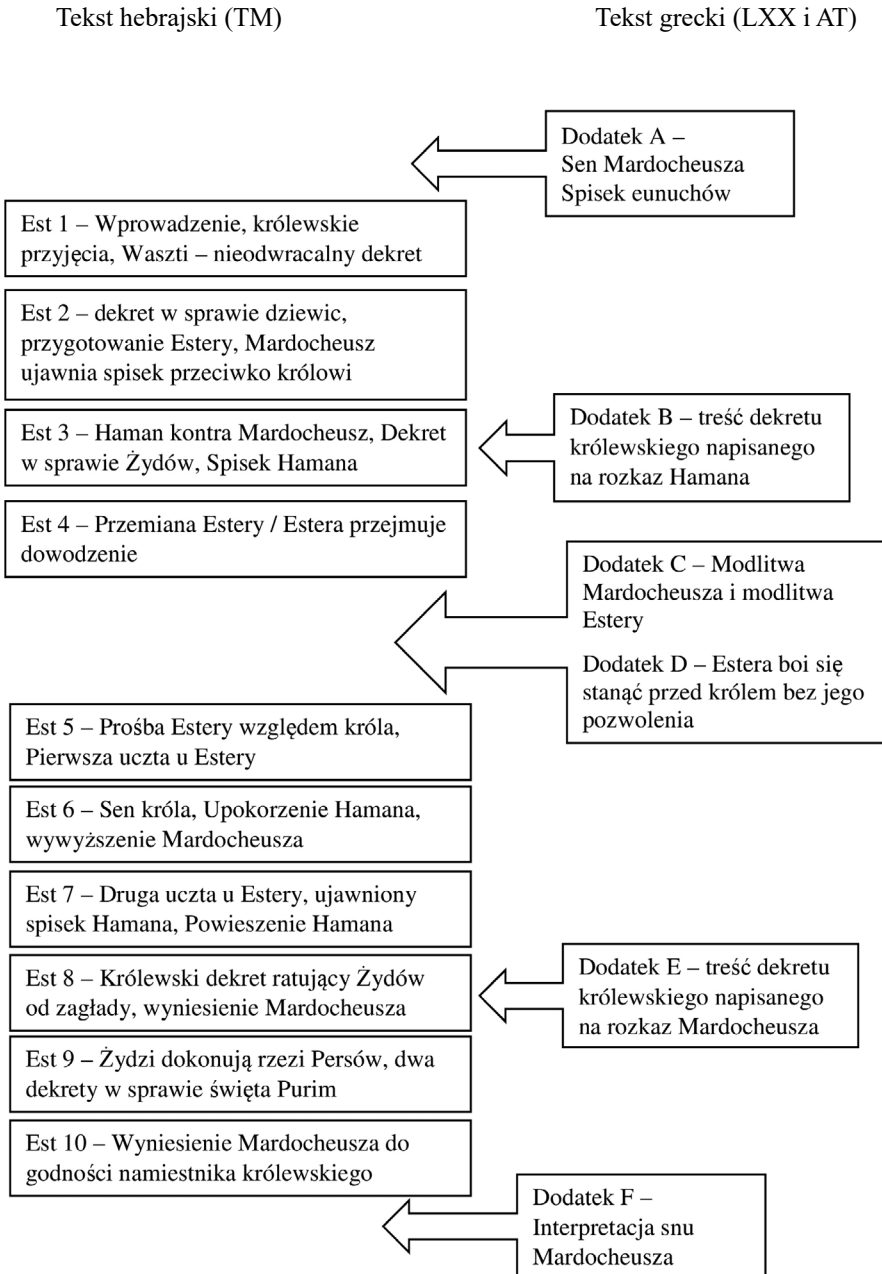
Księga Estery należy do ksiąg historycznych Starego Testamentu, w której wiodącą rolę odgrywa postać kobieca, choć niewątpliwie najważniejszym tematem księgi pozostaje uzasadnienie żydowskiego święta Purim (Steyn 2008, 159). Właśnie ze względu na owo święto księga wchodzi w skład *Pięciu Zwojów* (hebr. חמשה מגילות), czyli pięciu ksiąg odczytywanych podczas ważnych świąt żydowskich.

Na kanoniczny tekst Księgi Estery, przyjęty przez Kościół katolicki składa się zarówno wersja hebrajska, jak i greckie dodatki. Zachowane greckie przekłady Księgi Estery, Septuaginta (LXX) i bardzo zróżnicowany tekst Alfa (AT), wprowadzają wiele drobnych zmian w stosunku do hebrajskiego tekstu masoreckiego (TM) i znacząco poszerzają tekst o sześć Dodatków (od A do F). Co ważne, AT jest zależny od tego samego źródła co tekst LXX w tych sześciu fragmentach (Day 1995, 17-18). Kneebone uważa, że Dodatki, wyodrębnione przez Hieronima, z troską korygują teologiczne „niedopatrzienia” księgi i naprawiają nieobecność Boga poprzez serię snów, modlitw i edyktów (Kneebone 2007, 51).

Księga przedstawia historię młodej żydowskiej dziewczyny, która została królową Persji. Kiedy Haman, prawa ręka króla, poczuł się urażony tym, że Mardocheusz, wuj Estery, nie chciał się przed nim kłaniać, postanowił zemścić się na Żydach żyjących pod rządami króla Aswerusa w Persji. Urzędnik królewski namawiał króla do zabicia wszystkich Żydów w królestwie. Królowa Estera pokrzyżowała plany Hamana i uratowała Żydów przed zagładą. Żydzi dokonali aktu zemsty na swych wrogach i na koniec świętowali swe ocalenie.

Poniżej treść księgi została przedstawiona w sposób graficzny, z uwzględnieniem dwóch wersji językowych.

Tabela 1. Graficzne przedstawienie treści księgi (Holt 2021, 29).

2. Spisek przeciwko królowi

W przekazie Józefa Flawiusza historia Estery różni się od wersji biblijnej nie tylko pewnymi jego drobnymi komentarzami czy rozwinięciami tekstu. Dużą zmianą jest również pominięcie dwóch Dodatków A i F, a dokładnie pominięcie wątku o śnie Mardocheusza. Dodatek A jest bogatszy w treść o historię spisku dwóch eunuchów przeciwko królowi, której Flawiusz najwyraźniej nie chciał się pozbyć.

Tabela 2.¹⁹

podobieństwa	Dodatek A	Dzieje 11,207-208
dwóch eunuchów knuje spisek przeciwko królowi	A gdy Mardocheusz odpoczywał na dziedzińcu z Gabatą i Tarra, dwoma eunuchami króla strzegącymi dziedzińca, posłyszał ich rozmowy i odkrył ich knowania. Przekonał się, że byli gotowi podnieść rękę na króla Artakserksesa, i doniósł o nich królowi. Król przeprowadził śledztwo przeciw tym dwom eunuchom, a gdy przyznali się do winy, odprowadzono ich na śmierć. Król zaś opisał te wydarzenia na pamiętkę, ale i Mardocheusz też napisał o tych sprawach.	W jakiś czas potem Bagatoos i Teodestes uknuli zamach na króla, ale Barnabazos, sługa jednego z owych dwóch rzezańców, będący z pochodzenia Żydem, wytropił ich zamysły i powiadomił o tym Mardochajosa, stryja małżonki królewskiej. Ten z kolei za pośrednictwem Estery oskarżył spiskowców przed królem. Przeraził się król, a gdy zbadał, że wiadomość jest prawdziwa, kazał ukrzyżować rzezańców. Mardochajosa, który ocalił mu życie, na razie niczym nie wynagrodził; polecił tylko swoim kronikarzom, by zapisali jego imię w archiwum, i pozwolił mu przebywać na terenie pałacu jako bardzo bliskiemu przyjacielowi króla.
Mardocheusz wie o spisku eunuchów	I powierzył król Mardocheuszowi służbę na dziedzińcu królewskim, i obdarzył go za to podarunkami. Lecz Haman, syn Hammedaty, Bugajczyk, miał względy u króla i starał się zaszkodzić Mardocheuszowi i ludowi jego z zemsty za tamtych dwóch eunuchów królewskich.	
król zbadał, czy informacja jest prawdziwa		
zapis imienia Mardocheusza w kronice królewskiej		

Obydwa fragmenty pod względem objętości są podobne, ale jednocześnie dzięki wielu niuansom pozostają bardzo różne. Dodatek A w wersji kanonicznej ukazuje Mardocheusza

¹⁹ Porównanie tekstów będzie oparte o tłumaczenie Księgi Estery według Biblii Tysiąclecia (IV) oraz o przekład *Antiquitates Iudaicae* z języka greckiego przez Z.Kubiaka i J.Radożyckiego

jako świadka spisku dwóch eunuchów. Sam Mardocheusz zaś donosi królowi o zaistniałej sytuacji. Zdaje się jednak, że dla Józefa Flawiusza umiejscowienie Mardocheusza odpoczywającego wraz z eunuchami, byłoby sprawą haniebną. Nie zauważa on jakby faktu, że przebywanie Mardocheusza w bramie z eunuchami nie musi być dowodem jego degradacji społecznej jako służącego, a wręcz przeciwnie, może wskazywać na jego wysoką rangę na dworze królewskim lub pozycję zaufanego sługi królewskiego. Przykładowo, komentując ten fragment księgi, Cameron Boyd-Taylor nie podaje dokładnie, czym Mardocheusz się na dworze trudnił, ale wskazuje, że jest dworzaninem i co do tego nie ma wątpliwości (Boyd-Taylor 2017, 174). Flawiusz jednak za wszelką cenę chce Mardocheusza ukazać w jak najlepszym świetle, dlatego wprowadza do opowiadania kolejną postać – sługę jednego z eunuchów, który z pochodzenia był Żydem. To pochodzenie odgrywa w tym fragmencie kluczową rolę, bo staje się wytłumaczeniem, dlaczego ów sługa, Barnabazos, udał się z informacją o spisku właśnie do Mardocheusza. W odróżnieniu od wersji kanonicznej, w *Dziejach* król zostaje poinformowany o spisku za pośrednictwem Estery. Jest to fakt, zdawałoby się nieznaczący dla całej fabuły, ale z jakiejś przyczyny historyk odwraca tutaj rolę bohaterów. Motywacją do tego może być chęć przedstawienia historii w taki sposób, aby osobą posłaną była królowa, a posyłającym Mardocheusz, co podkreślałoby jego rangę. W tekście *Dziejów* czytamy też, że król nie uwierzył w te wiadomości i sam musiał zbadać sprawę. Dopiero po osobistym sprawdzeniu postanowił wydać wyrok. Stawiałoby to osobę, która doniosła o spisku, w niezręcznej sytuacji, jej słowa zestawiono by przeciwko słowu zaufanych stróżów królewskich. Czytając Flawiusza odbiorca ma wrażenie, że postać Mardocheusza nie może jednak ulec żadnej skazie, co mogło wpłynąć na zmianę ról w opisie. Należy też wziąć pod uwagę, że dla historyka najbardziej logiczne mogło być ukazanie Mardocheusza jako zausznika Estery, która z kolei, mając największy przystęp do króla, przekazała tę wiadomość.

Wśród dalszych różnic dotyczących tego fragmentu warto nadmienić, że w Dodatku A spiskowcy sami przyznają się do winy i od razu zostają odprowadzeni na śmierć, lecz nie ma wzmianki o tym, w jaki sposób wyrok ma być wykonany. W *Dziejach* natomiast, gdy król się przekonał o winie swoich sług, to rozkazał ich ukrzyżować. Kolejną różnicą jest nagroda dla Mardocheusza za ocalenie królewskiego życia. Dodatek A jasno wskazuje, że Mardocheusz został obdarowany podarkami, został również przełożonym służby na dziedzińcu królewskim oraz całą tę sytuację spisano w kronice królewskiej. Jak zauważa Noah Hacham, w LXX wynagrodzenie Mardocheusza nie koresponduje zupełnie z kolejnymi fragmentami dotyczącymi tej kwestii w Est 2,21-23 oraz Est 6,3 (Hacham 2012, 322). Opis Flawiusza jest znacznie uboższy, jedyną nagrodą dla wybawiciela był zapis w kronice i możliwość przebywania na terenie pałacu, ale nie można przeoczyć faktu, że w wersji Flawiusza Mardocheusz zostaje on nazwany przez króla jego przyjacielem (φίλον) i że na wyraźny rozkaz samego króla zapis w kronice został dodany (Feldman 1970, 148). W Dodatku znaleźć można jeszcze wątek, który w *Dziejach* nie występuje. Wyjaśnia on przyczynę nienawiści Hamana względem Mardocheusza i Żydów. Autor wskazuje,

że była to zemsta za owych dwóch eunuchów. Powiązanie postaci Hamana ze spiskowcami natychmiast odsłania jego motyw, jakimi są: zabójstwo, zdrada i obalenie perskiego rządu (Gallaher Branch i Jordaan 2009, 399).

3. Upadek królowej

Drugim fragmentem wartym prześledzenia różnic pomiędzy opisem biblijnym a tekstem z *Dziejów* jest historia upadku królowej Waszti, której odejście utworowało ostatecznie drogę Esterze do tronu. Józef Flawiusz w odróżnieniu od autora biblijnego postanowił przedstawić królową Waszti w dobrym świetle, a samego króla ukazuje jako bardzo uczuciowego władcę. Dla ukazania różnic między tekstem biblijnym a *Dziejami* w poniższej tabeli zostaną porównane tylko te fragmenty dotyczące relacji między Waszti i Aswerusem, które zdają się najbardziej znaczące.

Tabela 3.

Podobieństwa	Est 1,9-12	Dzieje 11,190-192
uczta dla kobiet u królowej posłanie po królową, by stawiła się przed gośćmi króla odmowa królowej gniew króla	⁹ Także królowa Waszti wydała ucztę dla kobiet w pałacu królewskim, który należał do króla Aswerusa. ¹⁰ W siódmym dniu, kiedy już rozweseliło się winem serce króla, rzekł do Mehumana, Bizzety, Charbony, Bigty, Abagty, Zetera i Karkasa, siedmiu eunuchów usługujących królowi Aswerusowi, ¹¹ aby przywiedli przed oblicze króla królowę Waszti w koronie królewskiej celem pokazania ludowi i książętom jej piękności; odznaczała się bowiem miłym wyglądem. ¹² Ale królowa Waszti odmówiła przyjścia na rozkaz króla, który eunuchowie otrzymali. Król się rozgniewał i gniew w nim zapłonął.	Jednocześnie zaś królowa Aste urządziła w pałacu biesiadę dla niewiast, lecz król zapragnął pokazać ją gościom, jako że wszystkie kobiety zaćmiewała ona swą urodą; posłał więc po nią, rozkazując, by przybyła na jego ucztę. Aste, wierna jednak prawom obowiązującym u Persów, które zabraniają kobietom ukazywać się oczom ludzi obcych, nie chciała pójść do króla. Na próżno kilka razy wysyłał po nią rzezańców, ciągle odmawiała uparcie, aż król zawrzał gniewem i przerwał biesiadę.

Król zorganizował wielkie przyjęcie dla swych poddanych, by ukazać swoją chwałę i całe bogactwo. Królowa w tym czasie przygotowała przyjęcie dla kobiet w zamku króla. Z powyższego tekstu kanonicznego dowiadujemy się, że król po siedmiu dniach ucztowania, gdy już stał się wesół, postanowił przywołać siedmiu eunuchów, których poznajemy

z imienia. Słudzy dobrze znani królowi mieli za zadanie przyprowadzić do króla jego żonę w diademie, by inni współbiesiadnicy mogli tak, jak król podziwiać jej piękno. Dotykając jedynie poziomu narracji, dostrzec można, w jak trudnym położeniu znalazła się Królowa Waszti. Pijany Aswerus przy pomocy siedmiu mężczyzn chce swą żonę doprowadzić siłą na ucztę, by inni równie pijani kompani mogli podziwiać jej wygląd. Waszti odmawia wypełnienia rozkazu króla, co ostatecznie kończy się detronizacją królowej. W dalszej części tekstu biblijnego, kiedy czytelnik już poznaje smutny los królowej, jej postać jest niechętnie wspominana, tak jakby nie można było przywoływać tej sytuacji (Harvey 2003, 21). Waszti jako wybranka wielkiego króla, któremu zawdzięczała wszelkie swe dobra, prawdopodobnie nie miała prawa odmówić czegokolwiek swojemu mężowi i zarazem władcy wielkiego królestwa. Cała ta scena może mieć również znamiona pewnego wykorzystania o charakterze seksualnym, przynajmniej jeśli przyłoży się do niej współczesne wzorce kulturowe. Dlatego przy lekturze tekstu nasuwa się całkiem zasadne pytanie, czy w zamiarze króla Waszti nie miała pokazać się cała nago, ubrana jedynie w koronę. Taką interpretację znaleźć można w babilońskim midraszu do Księgi Estery, który przedstawia królową jako przedmiot zakładu (Esther Rabbah 3:13), (Segal 2020, 257-258). Chociaż Else Holt w swoich rozważaniach do księgi zaprzecza temu sposobowi interpretacji, ponieważ według niej korona stanowiła jedynie przedmiot wyróżniający Waszti spośród innych kobiet obecnych na przyjęciu. Dla Holt jest rzeczą jasną, że mężczyznom biesiadującym mogły towarzyszyć konkubiny czy tancerki, więc korona Waszti stanowiłaby jedynie sposób odróżnienia królowej (Holt 2021, 75). W interpretacji rabinicznej kwestia stawienia się królowej nago przed biesiadnikami jest mimo wszystko bezdyskusyjna. Królowa stała się przedmiotem zakładu, gdyż król chciał udowodnić swym gościom, że nie kobieta spośród Medów, czy Persów jest najpiękniejsza, lecz jego żona z rodu Chaldejczyków (T. Megillah 12b,3). Goście przyjęli zakład i chcieli przekonać się osobiście, czy królowa bez stroju i ozdób rzeczywiście jest najpiękniejszą spośród kobiet. Według relacji talmudycznej powód odmowy Waszti był związany z jej chorobą skóry, a dokładnie z trądem, którego się wstydziła. Rabini podają jeszcze jedno wyjaśnienie, otóż sam anioł Gabriel przyszedł i przyczepił jej ogon (T. Megillah 12b,5). Obydwa uzasadnienia wydają się jednak nazbyt fantastyczne (Kneebone 2007, 53). Timothy Beal zauważa zaś, że odmowa Waszti sprawia, że królowa zachowuje się jak prawdziwa władczyni, która jest podmiotem, a nie przedmiotem pożądania, do jakiego król próbował ją zdegradować (Beal 2002, 20).

Przekaz Józefa Flawiusza znacząco różni się od biblijnego. Jak zauważa Gerhard J. Swart, historyk nie zaniedbuje okazji do przedstawienia kobiet jako ofiar społeczeństwa zdominowanego przez patriarchalne wartości (Swart 2006, 64). Ukazuje on Waszti nie jako krnąbrną królową, lecz jako kobietę wierną prawom obowiązującym w jej kulturze, wręcz cnotliwą. Cała scena jest również u Flawiusza łagodniejsza w swym wyrazie. Nie ma w niej tak wielkiej manifestacji siły, dość charakterystycznej dla tekstu biblijnego. Nie ma tam żadnej wzmianki o picciu wina, jak również nie została podana informacja o tym, kto był posłany po królową, ani ile osób tam poszło. Co więcej, Flawiusz zamieścił usprawiedliwienie

odmowy Waszti tak, aby czytelnik nie miał wątpliwości, że to król przekroczył granice obowiązujących norm, a nie królowa. Mimo że ten fragment u Flawiusza posiada wydźwięk znacznie spokojniejszy, to paradoksalnie w końcowej scenie gniew Aswerusa jest na tyle duży, że król przerywa ucztę, czego na próżno szukać w tekście biblijnym.

4. Tęsknota króla

Następnym interesującym fragmentem do porównania jest ukazanie momentu, w którym król zaczyna sobie uświadamiać, że brakuje mu królowej po jej wygnaniu. Tym razem historyk żydowski przedstawił w korzystnym świetle samego króla, dodając do jego postaci wiele ciepłych uczuć, których w tekście biblijnym nie można znaleźć.

Tabela 4.

Podobieństwa	Est 2, 1 – 4	Dzieje 11,195-198
<p>król pamięta o Waszti</p> <p>pomysł sprowadzenia dziewczę, w celu wyłonienia kandydatki na nową królową</p> <p>król zgadza się z propozycją</p>	<p>¹Po tych wypadkach, gdy minął gniew króla Aswerusa, przypomniał on sobie Waszti, to, co ona uczyniła, oraz postanowienie w jej sprawie.² I powiedzieli dworzanie króla, którzy straż przy nim pełnili: «Niech poszukają królowi młodych dziewczę o pięknym wyglądzie ³i niech zamianuje król urzędników we wszystkich państwach królestwa swego, i niech zgromadzą wszystkie młode dziewczęce o pięknym wyglądzie na zamek w Suzie, do domu kobiet, pod opiekę Hegaja, eunucha królewskiego, stróża żon, i niech on da im kosmetyki! ⁴ Ta dziewczyna, która się spodoba królowi, będzie królową w miejsce Waszti». I spodobała się ta mowa królowi, i postąpił zgodnie z nią.</p>	<p>Król, bardzo w niej zakochany, nie mógł pogodzić się z tym rozstaniem. Ale prawo zabraniało mu pojednania, więc trwał w smutku wobec niemożności ziszczenia swych pragnień. Przyjaciele, widząc jego przygnębienie, starali się go nakłonić, by wygnał z serca pamięć o żonie i miłość ku niej, jako uczucia, które nie przynoszą mu pożytku, a pomyślał raczej o tym, by wyprawić posłańców i po wszystkich zamieszkałych ziemiach szukać urodziwych dziewczę, a potem pojąć tę, która najbardziej mu się spodoba; albowiem zagaśnie jego tęsknota za poprzednią żoną, jeśli przyjdzie na jej miejsce inna kobieta, ku której stopniowo zwracać się będzie to uczucie, jakim teraz król darzy nieobecną. Posłuchawszy tej rady, Artakserkses polecił swoim ludziom, by wybrali z całego królestwa i przywieźli do niego te dziewczęce, które najbardziej słyną z urody.</p>

Przekaz biblijny przedstawia Aswerusa jako człowieka podążającego za swymi emocjami, żądzami. Gdy król się zdenerwował, z łatwością przyszło mu odrzucenie żony, lecz gdy się wreszcie uspokoił, zaczął ją wspominać. Wersja kanoniczna nie informuje czytelnika, czy król żałował swojej decyzji oddalenia żony. Jego postać jest ukazana zdecydowanie negatywnie. Decyzja o poszukaniu nowej wybranki dla króla nie należała do niego samego, lecz do dworzan, dlatego wydaje się, że to nie król potrzebował królowej, tylko sami poddani. Feldman widzi w podjęciu decyzji przez podwładnych akt polityczny (Feldman 1970, 151). Na pomysł sprowadzenia do pałacu zastępów pięknych dziewczyn, spośród których Asverus będzie mógł wskazać następną małżonkę, król chętnie przystał. Holt zauważa, że ten motyw gromadzenia dziewczyn nie był niczym niezwykłym i ma swoje odzwierciedlenie choćby w powieści *Arabskich Nocy* (Holt 2021, 56).

Wersja Flawiusza stawia Aswerusa w korzystniejszym świetle. Król prawdziwie tęsknił za swoją żoną, bo był w niej bardzo zakochany. Nie pogodził się ze swoją ukochaną, tylko dlatego, że mu tego zabraniało prawo. Perski król znalazł się w potrzasku między prawem a swymi uczuciami do żony. Choć sytuacja wydała się nieco groteskowa, to jednak łatwiej czytelnikowi współczuć królowi jego trudnego położenia, które sam sobie zgotował. Autor przedstawił perskiego króla nie tylko jako porywczego, lecz także jako czułego mężczyznę, który nie może zapomnieć o swej ukochanej. Warto podkreślić, że u żydowskiego pisarza Asverus nie otacza się dworzanami, lecz przyjaciółmi. Ta drobna różnica wpływa nie tylko na wzmocnienie pozytywnego odbioru postaci, ale możliwe, że jest również ukrytym przesłaniem samego autora tekstu do swego mocodawcy Wespazjana. Z dalszej lektury tekstu można się dowiedzieć, że przyjaciele, martwiąc się stanem swego władcy, pragnęli poprzez zaangażowanie go w proces poszukiwań odpowiedniej królowej, skłonić do zapomnienia o swej byłej żonie. Król według Flawiusza posłuchał rady dotyczącej wyselekcjonowania kandydatki, ale w tekście nie można odnaleźć informacji, jakoby byłby z tego faktu zadowolony. W wersji żydowskiego historyka brakuje również imienia eunucha, który doglądał dziewczyn i podawał im kosmetyki dla upiększania.

5. Nowa królowa

Czytając biblijną księgę, można odnieść wrażenie, że Estera przechodzi przemianę od mało lub niemal nic nie znaczącej postaci na dworze królewskim do kluczowej osoby mającej wpływ na decyzje samego króla. Podobnie zauważyć u niej można zmianę od młodej dziewczyny prowadzonej przez innych do bardziej dojrzałej kobiety przewodzącej innym (Beer 2021, 2). Fragment o wprowadzeniu Estery do fabuły skupia większą uwagę na przedstawieniu mężczyzn, którzy sprawowali opiekę nad dziewczyną, niż na głównej bohaterce.

Tabela 5.

Podobieństwa	Est 2, 5 -9	Dzieje 11,198-200
Estera nie ma ojca ani matki	⁵ A był na zamku w Suzie mąż imieniem Mardocheusz, syn Jaira, syna Szimejego, syna Kisza, człowiek z pokolenia Beniamina ⁶ Ten został zabrany	Wiele ich wtedy zgromadzono, a między innymi znaleziono w Babilonie dziewczynę osieroconą przez ojca i matkę. Wychowywała się ona w domu swego stryja, który zwał się Mardochajos, a pochodził z plemienia Beniamina i był jednym z najznakomitszych mężów wśród Żydów. Estera (takie było jej imię) nad wszystkimi dziewczętami górowała pięknnością i urok jej lic nieodparcie przyciągał ku sobie oczy wszystkich, którzy na nią wejrzeni. Oddano je tedy pod opiekę jednemu z rzezańców; doznawały u niego wielkiej troskliwości i obficie namaszczano je wonnościami i kosztownymi olejkami, jakich potrzebują ciała niewieście.
Opiekunem Estery jest Mardocheusz	z Jeruzolimy w czasie uprowadzenia razem z Jechoniaszem, królem judzkim, którego wziął do niewoli Nabuchodonozor, król babiloński. ⁷ A był on opiekunem Hadassy, to jest Estery, córki stryja swego, bo nie miała ona ojca ani matki. Była to panna o pięknej postaci i miłym wyglądzie; a gdy umarli jej ojciec i matka, przyjął ją Mardocheusz za córkę. ⁸ Gdy rozeszła się wieść o poleceniu królewskim i jego rozkazie i gdy zgromadzono wiele dziewcząt na zamku w Suzie pod opieką Hegaja, wzięta też została Estera do domu króla pod opiekę Hegaja, stróża żon. ⁹ Dziewczyna mu się spodobała i pozyskała sobie jego życzliwość. Udał się do niej z kosmetykami i z należną jej częścią utrzymania. Dał jej też siedem dziewcząt z domu króla za towarzyski i przeniósł ją i jej dziewczęta do lepszego miejsca w domu kobiet.	na nią wejrzeni. Oddano je tedy pod opiekę jednemu z rzezańców; doznawały u niego wielkiej troskliwości i obficie namaszczano je wonnościami i kosztownymi olejkami, jakich potrzebują ciała niewieście. Tak przysposabiano przez sześć miesięcy owe dziewczęta, których było czterysta.
Mardocheusz jest Żydem z pokolenia Beniamina		
Estera na zamku jest pod opieką eunucha		
Eunuch troszczy się o Estere		
Estera otrzymała kosmetyki do pielęgnacji		

Dla autora biblijnego moment pojawienia się Estery na zamku w Suzie jest okazją do ukazania postaci Mardocheusza. W ten sposób autor odpowiada na pytanie, dlaczego Żyd przebywa na dworze perskim. Flawiusz w paralelnym fragmencie jest dość oszczędny w opisie Mardocheusza, ale za to wspomina, że jest on *jednym z najznakomitszych mężów wśród Żydów*. Z tekstu biblijnego dowiadujemy się, że Estera jest adoptowaną córką stryja Mardocheusza. Według LXX motywacją do adopcji Estery była chęć poślubienia jej w przyszłości przez Mardocheusza, zaś w TM nie znajdziemy informacji o motywach, dla których wuj chciał adoptować dziecko. Barry Dov Walfish w swojej pracy sugeruje nawet, że Estera, nim została żoną Aswerusa, była poślubiona Mardocheuszowi (Barry Dov Walfish

2002, 306). W dwóch powyższych fragmentach jest zawarta informacja, że Estera jest sierotą, ale, co zasługuje na podkreślenie, ta informacja jest wzmocniona poprzez powtórzenie jedynie w przekazie biblijnym (por Est 2,7). Z relacji tekstu kanonicznego dowiadujemy się, że dziewczyna posiada dwa imiona. Jej oryginalne hebrajskie imię Hadassa oznacza mirt, zaś słowo מרתא pochodzi od staroperskiego słowa setarah, oznaczającego gwiazdę (Kot-Twardziłowska 2016, 149). Warte podkreślenia jest, że Józef Flawiusz nie umieszcza w swoim tekście hebrajskiego imienia dziewczyny, ogranicza się jedynie do perskiego, niejako wymazując przeszłość sieroty. Przyglądając się uważniej biografii historyka żydowskiego, który spędził sporą część własnego życia na rzymskim dworze i przyjął rzymskie nazwisko swoich patronów, można odnieść wrażenie, że to drobne pominięcie było świadomym zabiegiem autora (Kowalski 2013, 268). Estera zarówno w przekazie autora biblijnego, jak i u syna Matatiasza, została dobrze przyjęta na dworze i oddana pod troskliwą opiekę eunucha, który poddał ją zabiegom upiększającym. W tym fragmencie wersja kanoniczna jest bogatsza w treść i dostarcza informacji o imieniu sługi, Hegaj, i o tym, jak po królewsku potraktował on Esterę. Hegaj bowiem podarował jej aż siedmioro dziewcząt, które miały towarzyszyć Esterze, oraz przeniósł je do lepszego miejsca w pałacu. Jak zauważa Etkha Liebowitz, u Flawiusza Estera nie jest po prostu piękną dziewczyną, ona jest najpiękniejsza, przewyższa wszystkie inne kandydatki, żadna jej nie dorównuje. Takim przejaskrawionym podkreśleniem urody kobiety historyk nawiązuje do charakterystycznego stylu helleńskich powieści (Liebowitz 2015, 198).

Temat niezwyklej urody podopiecznej Mardocheusza jest jeszcze bardziej spotęgowany, gdyż Flawiusz zawarł informację, że do wyścigu o królewski diadem przystąpiło aż czterysta dziewcząt, które podobnie, jak Estera zostały poddane zabiegom upiększającym. Wątek związany z upiększaniem ciała jest dość interesujący, ponieważ w Piśmie Świętym samo namaszczenie ciała w celu jego pielęgnacji zazwyczaj występuje w kontekście przygotowania zwłok do pochówku. Natomiast w księdze Estery dotyczy on wywarcia wrażenia na mężczyźnie. Dlatego ten fragment można śmiało przyrównać do upiększania oczu i głowy przez Izebel przed spotkaniem z Jehu (2Krl 9,30). Obie wersje księgi Estery różnią się również też w informacji, co do czasu trwania namaszczenia ciał kandydatek. W wersji biblijnej dowiadujemy się nieco później (Est 2,12), że cała procedura trwała dwanaście miesięcy, podczas gdy u historyka było to jedynie sześć miesięcy.

Podsumowanie

Choć istnieje wiele podobieństw i różnic pomiędzy historią Estery w wersji kanonicznej oraz u Flawiusza, opisane w tym artykule cztery fragmenty zostały dobrane tak, aby wydobyć specyfikę interpretacji Flawiusza. Wydaje się, że starożytny historyk, podopieczny Wespazjana żadnej ze swoich zmian w tekście nie wprowadzał w sposób niezamierzony. W pierwszym wspomnianym wyżej fragmencie dotyczącym spisku przeciwko

królowi najbardziej zauważalną różnicą jest dodanie sługi pochodzenia żydowskiego, który przebywając z eunuchami, dowiaduje się o spisku. Ten literacki zabieg miał na celu ukazać Mardocheusza w nieskazitelnym świetle, z pewnością dla Flawiusza jest on kluczową postacią całej księgi. Kolejny fragment odsłania jeszcze inne oblicze Flawiusza, który wzmiankuje o perskim prawie, jakiego Waszti nie mogła przekroczyć nawet, jeśli tego wymagało polecenie króla. Tym samym nie tylko usprawiedliwia on sprzeciw wobec rozkazu królewskiego, ale czyni z Waszti ofiarę zaistniałej sytuacji. Trzecie zestawienie tekstów opisujących przygnębianie króla po odprawieniu pierwszej małżonki udowadnia, że Flawiusz pragnie ukazać ludzkie oblicze Aswerusa. W jego przekazie dostrzegalne są uczucia perskiego króla, jego stan ducha oraz otaczające go grono zamartwiających się przyjaciół. Ostatni fragment, choć niewątpliwie wprowadza do fabuły postać Estery, kandydatki na królewską żonę, to jednak dotyczy bardziej roli i znaczenia mężczyzn, którzy sprawują nad nią opiekę. Znowu zauważalnie podkreślona jest u Flawiusza pozycja wuja Estery, której trudno nie połączyć z pozycją samego historyka na rzymskim dworze. Powyższe fragmenty dobitnie odkrywają przed czytelnikiem, w jak przemyślany sposób Flawiusz modyfikuje biblijną historię w celu zrealizowania własnych planów. Cele historyka mogą zostać nawet uznane za polityczne lub w pewnym sensie propagandowe. Mają one ukazać istotną rolę mądrych Żydów obecnych na dworze królewskim, którzy działają nie tylko dla dobra własnego narodu, ale również w interesie samego władcy, o którego się troszczą i pragną wspierać, jak prawdziwego przyjaciela.

Literatura:

- Beal, T. K. 2002. *The Book of Hiding, Gender, Ethnicity, Annihilation, and Esther*. Londyn: Taylor & Francis e-Library.
DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203131053>
- Beer De, S.M. 2021. The “coming-out” of a hero: The character of Esther in LXX-Esther revisited. *HTS Theologese Studies/ Theological Studies*, 77(4), 1-9.
DOI: <https://doi.org/10.4102/hts.v77i4.6279>
- Boyd-Taylor, C. 2017. *A Tale of Two Eunuchs: A Commentary on Greek Esther 2.19–23 and A.12–17*. W: D. Büchner (red.) *The SBL Commentary on the Septuagint: An Introduction*. Atlanta, GA: SBL Press, 169-206.
- Day, L. 1995. *Three Faces of a Queen, Characterization of the Books of Esther*. W: D.J.A Clines, P.R. Davies (red.) *Journal for the Study of the Old Testament (Supplement Series; 196)*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Dov Walfish, B. 2002. Kosher Adultery? The Mordecai-Esther-Ahasuerus Triangle in Midrash and Exegesis. *Prooftexts*, 22(3), 305-333.
DOI: <https://doi.org/10.2979/pft.2002.22.3.305>.
- Feldman, L. H. 1970. Hellenizations in Josephus' Version of Esther. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 101, 143-170.

- Gallaher Branch, R., Jordaan, P. J. 2009. The Significance of Secondary Characters in Susanna, Judith, and the Additions to Esther in the Septuagint. *Acta Patristica et Byzantina*, 20, 389–416.
DOI: <https://doi.org/10.1080/10226486.2009.12128803>
- Hacham, N. 2012. Bigthan and Teresh and the Reason Gentiles Hate Jews, *Vetus Testamentum*, 62, 318-356.
DOI: <https://doi.org/10.1163/156853312X645263>
- Harvey, C. D. 2003. *Finding Morality in the Diaspora, Moral Ambiguity and Transformed Morality in the Books of Esther*. W: O. Kaiser (red) *Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*; (328). Berlin: Walter de Gruyter.
DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110893960>
- Holt, E. K. 2021. *Narrative and other readings in the book of Esther* (Library of Hebrew Bible / Old Testament Studies; 712). London, UK: Bloomsbury, T&T Clark.
- Kneebone, E. 2007. Dilemmas of the Diaspora: The Esther Narrative in Josephus Antiquities 11.184-296. *Ramus*, 36(1), 51–77.
DOI: <https://doi.org/10.1017/S0048671X00000795>
- Kot-Twardziłowska, A. 2016. Rola estery w historii zbawienia. W: A. Kubiś, K. Napora (red.) *Niewiastę dzielną kto znajdzie? (Prz31,10), Rola kobiet w biblijnej historii zbawienia*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 147-158.
- Kowalski, K. 2013, Bohater, autor i tożsamość żydowska na obczyźnie: od starożytności po współczesność. W: K. Korus (red.) *Źródła Humanistyki Europejskiej, (Iuvenilia Philologorum Cracoviensium; (6)*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 267-271.
- Krawczyk, R. 2012. Józef Flawiusz na tle historii żydowskiej. *Teologiczne Studia Siedleckie*, 9, 41-58.
- Liebowitz, E. 2015. Josephus's Ambivalent Attitude towards Women and Power. *Journal of Ancient Judaism*, 6(2), 182-205.
DOI: <https://doi.org/10.13109/jaju.2015.6.2.182>
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*. 1996. wyd. 4, Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Segal, E. 2020. *The Babylonian Esther Midrash: A Critical Commentary. Volume 1: To the End of Esther Chapter 1*. (Brown Judaic Studies). Atlanta, Georgia: Scholar Press.
- Steyn, G. J. 2008. "Beautiful but Tough". A Comparison of LXX Esther, Judith and Susanna. *Journal for Semitics*, 17(1), 156-181.
<https://hdl.handle.net/10520/EJC101083>
- Swart, G. J. 2006. Rahab and Esther in Josephus – an Intertextual Approach. *Acta Patristica et Byzantina*, 17, 50-65.
<https://hdl.handle.net/10520/EJC86608>
- Flawiusz, J. 1993. *Dawne Dzieje Izraela* Z. Kubiak, J. Radożycki (tłum.), Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.
- Sefaria: a Living Library of Jewish Texts Online. <https://www.sefaria.org/texts> (dostęp: 10.10.2022).